

FIRSAT EŞİTLİĞİNE KARŞI EŞİTLİKÇİ BİR BİLDİRİ¹

Nurgül BAŞARAN²

Başyuru Tarihi: 24.08.2024

Kabul Tarihi: 29.11.2024

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Öz

Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri (Kitap İncelemesi)

Sosyoloji profesörü ve İspanya'da Pomedos partisinin fikir önderlerinden olan César Rendueles, *Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri* isimli kitabında, çoğu politika yapıcılarının dilinden düşürmediği biçimsel ya da meritokratik (liyakatçı) fırsat eşitliği yerine vatandaşlık bilinci oturtulurken, ona entegre edilmiş bir eşitlik kültürü oluşturmanın önemini savunmaktadır.

Yazar, toplum olarak her anlamda refah içinde bir yaşama ulaşabilmek adına önemli olan toplumsal bağları, güveni, karşılıklı dayanışmayı ve kolektif karar alabilme mekanizmalarını dinamit misali yerle bir eden eşitsizliğin, sosyal kırılma noktaları artıran bir çeşit travma olduğu fikrini desteklemektedir. Bu incelemede kitabın temel argümanları özetlenmeye, ilgili literatürle karşılaştırmalar yapılarak genel hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri, Eşitsizlik, Kitap inceleme*

1 Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

2 E-mail: nurgulguney@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6174-8042

Giriş

İletişim yayınlarından çıkarılan İspanyol akademisyen ve politikacı César Rendueles tarafından kaleme alınan Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri kitabı Süleyman Doğru tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır. Kitabın en temel argümanı olarak, fırsat eşitliği söyleminin özellikle meritokrasi lehine içi boşaltılmış bir kavram olduğu iddiası gösterilebilir. Toplumun en küçük birimi bireyden yönetim erkine kadar her seviyede eşitliğin benimsenmesinin hem sosyal hem siyasal anlamda önemli olduğu fikri de öne çıkmaktadır.

Şekil 1. Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri, César Rendueles
(Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri, 2024)

Kitabın ilk bölümlerinde, kapitalist sistemin ortaya çıkmasıyla daha da derinleşen ve hiçbir engelleyici güç tanımayan eşitsizliğin özelliklerinden bahseden yazar, eşitliğin sağlıklı bir sosyal yaşamın olmazsa olmazı olduğuna okuyucuyu ikna etmeye çalışmaktadır. Akabinde eşitliği maddi eşitliğin örgütlenmesi, kadın erkek eşitliği, politik katılım ve eşitlik, eğitim ve eşitsizlik üretmesi ve eşitlik kültürünün tesisi gibi farklı boyutlar bağlamında incelemektedir.

Dünyadaki eşitsizliklerin önemli kısmının servet dağılımındaki eşitsizlikten kaynaklandığını ispatlayan çalışmasıyla bu alanda öne çıkan isimlerden biri olan Piketty, ikinci dünya savaşı sonrası refah devlet sistemlerinin kitlelerce kabul gördüğü dönemde ulaşılan yüksek eşitlik seviyesinin, 70'lerden sonra Thatcher ve Regan gibi isimlerin bayraktarlığını yaptığı Neo liberal süreçte ciddi biçimde bozulduğunu teşhis etmiştir (Piketty, 2014, s. 68). Rendueles de kitabında, bu dönem sonrasında meydana gelen ekonomik büyüme esnasında sermaye sahipleri ve üst düzey yöneticilerin lehine astronomik olarak elde edilen karlar ve rantların neticesinde büyük bir eşitsizliğin oluştuğunu kanıtlamaya çalışıyor.

Literatürde eşitsizlik araştırmalarıyla tanınan Nobel ödüllü kalkınma iktisatçısı Stiglitz'e göreyse eşitsizliğin sosyal dokuyu bozan önemli bir yönü çaresizliğin kabullenilişidir. Düşük ücretlerle emeklerini satmak zorunda kalanlara karşın, müreffeh yaşam vaadiyle başa gelip onları çoğu kez sürdürülebilir olmayan oy odaklı yalanlarla hayal kırıklığına uğratan yüksek gelir gurubunda yer alanların oluşturduğu bu durumdan kurtulanamayacağı algısı eşitsizlikten daha kötüdür (Stiglitz, 2012, s.42). Bu duruma atıfta bulunan Rendueles, tüm kimliklerin ötesinde 'peki sade birer vatandaş olarak eşitliği toplumda sağlamlaştırmak için ne yapabiliriz?' meselesiyle ilgili olarak başta maddi eşitsizliğe neden olan ekonomik sistemin çarpık kökenlerini değiştiremeyeceğimize dair öğrenilmiş savunmasızlık halinden sıyrılıp alternatif mekanizmalar üretebileceğimize inanmamız gerektiğini belirtiyor. Bunun yanı sıra eşitlik fikrinin belirli küçük gruplar tarafından değil, toplumun tüm katmanlarındakiler tarafından benimsenmesinin gereğini senfoni orkestrası metaforu üzerinden açıklayan yazar, münferit savunucuların işlerini ne kadar iyi yaparlarsa yapsınlar tüm orkestranın bir bütünlük içinde yaptığı işten elde edecekleri başarıya ulaşamayacakları tezini sık sık tekrarlıyor.

Kitabın İncelemesi

Sosyal Sermaye ve Kolektif Eylem Kapasitesinin Eşitlik Üzerindeki Katkısı

Yazar, tarihteki örneklerinde eşitlikçi dinamiklerin sürekli ve planlanmış müdahaleye ihtiyacı olduğunu ve eşitliğin kendiliğinden ortaya çıkan bir gerçeklik değil ancak bilinçli politik düzenlemelerle oluşturulabilecek bir vatandaşlık bilincinin sonucunda ortaya çıkabilecek toplumsal bir yapım olduğunu ileri sürüyor ve ekliyor;

“Aşırı rekabete ve onun eşitlikçilik karşısı etkilerine konulacak sınırlar her zaman ortak normlarla –değerli addettiğimiz kimi amaçlara ulaşmak için koyduğumuz kurallar ve müşterek yükümlülük sistemleriyle- ilintili olmak zorundadır.” (Rendueles, 2024, s.63)

Toplumsal bağlar ve dayanışma normları eşitliğin olmazsa olmaz öncülleridir. Eşitsizliğin Bedeli’nde Stiglitz Amerika örneği üzerinden II. Dünya Savaşı sonrası yurttaşların ülkelerini ayakta tutma çabasının getirdiği birlik ruhunun topyekün kalkınma ve daha eşit yaşama fikrini geliştirdiğini savunmaktadır (Stiglitz, 2012, s.29). Buna paralel olarak geçmişe oranla ülkelerin daha az müşterek anlayışlarının olduğu ve bu yüzden günümüzdeki gibi kentsel yaşamda alabildiğine bireysel, heterojen ve çok çeşitli yaşam biçimlerini içeren toplumları aynı paydada eşitlemenin imkanını tartışan Rendueles, ‘Bağdaşım’ diye isimlendirdiği toplumsal karşılıklılığın kolektif bir yükümlülük içermesi dolayısıyla eşitliğe giden yolda önemli bir toplumsal çimento görevi görebileceğini düşünmektedir. Her kademesinde güvenin, bağdaşımın yüksek olduğu toplumlarda, noterler, avukatlar önündeki antlaşmalara, sigortalara ya da aldatılmalarından doğan davalara daha az zaman ve para harcanacaktır. Yazara göre eşit toplulukları politik olarak eklemleyen bir takım kuralların varlığını sürdürebilmesi ve yenilerinin tesis edilmesi hedeflenmelidir. Kitapta, gündelik yaşamda herkes için büyük önem taşıyan fakat zor ve tehlikeli işleri toplumun tüm üyelerinin paylaşmasını gerektirecek yılda birkaç saatlik zorunlu ortak çalışmadan oluşan mecburi toplumsal hizmet sisteminin ya da kontrollü gönüllü çalışmaların bu duruma alternatif olarak gösterilebileceğinden bahsedilmektedir.

Eşitliğin genele yayılmış toplumsal norma dönüşmesinin çok derin değişimler gerektirdiğini ancak imkansız olmadığını tezini savunan yazar, refah devletlerinin köklü eşitlikçi yan etkilerinden en önemlisinin bir toplumsal paylaşım modelinin yani eşitlik kültürünün yaratılması olduğunu belirtmektedir.

Toplumun farklı kesimlerinden insanların bir arada sıklıkla bulunması her kesimin kendi fanusundan çıkması anlamına geldiğinden farklar da olsa varlığının kabul edilmesi anlamında faydalı bir algı oluşturabilmektedir. Kitapta aynı kamu sağlığı sisteminden yararlanan bir üniversite profesörü ile bir maden işçisinin bir hastane bekleme odasında yan yana bulunabilmesinin toplumsal anlamda olumlu bir etkileşim olduğunun altı çizilmektedir.

Politik Eşitlik ve Katılım

Modern dönemin vazgeçilmezleri özgürlük ve kişisel özerklik anlayışlarıyla uyum içinde ilerletilebilecek toplumsal bağların güçlendirilmesinin, eşitlikçi demokratikleşme, katılım ve müzakere mekanizmalarını da olumlu yönde etkileyeceği savunulan kitapta dijitalleşen dünya da farklı katılım alternatiflerinin politik katılımı kolaylaştırdığı ve daha eşitlikçi bir sosyal hayata hizmet ettiği belirtilmektedir.

Yoğun etkileşim ortamlarında bireysel tercihlerin herkesi ilgilendiren eğitim, çevre sorunları ve sağlıklı sosyal yaşantı adına törpülenebileceğini belirten yazar, dijital platformlara taşınan müzakere ve oylama süreçlerinin daha yoğun ve aktif bir politik katılıma imkan verdiği iddia etmektedir.

Dernekleşme kültürünün ülke yönetimine duyarsız yığınların alternatif yollardan karar alma süreçlerine katılımını sağlayacağı, böylece savunuculuk rolünü üstlenen STK’lar aracılığıyla eşitlikçi demokrasiye daha da yaklaşılacağı yazarın önemini vurguladığı diğer bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik Eşitsizliğin Önüne Geçmek İçin Ne Yapılabilir?

Toplumlarda eşitsizlik durup dururken meydana gelmemekte, kayırıcı ve menfaatçi siyasi kararların sonucunda oluşmaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkış nedenleri doğru tespit edilebildiğinde ancak nasıl bir müdahale ile önüne geçebileceği düşünölmeye başlanabilecektir. Yetmişli yıllardan itibaren Neo liberal politikalara geçişin etkisiyle ekonomik büyüme sonrası üretilen kârların hep aynı kişilerde birikmesi, pay sahipleri ve üst kademedeki yöneticilerin elde ettiği haksız rantlar toplumlarda özellikle gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasının önemli sebeplerindendir. Aynı şekilde Rendeules'e göre de maddi eşitsizliği belirleyen piyasa olsa da ekonominin farklı aktörleri arasındaki pazarlık kapasitesindeki asimetriyi düzeltmek hükümetlerin düzenli politikaları ile mümkündür.

Ülkelerdeki ekonomik eşitliği yakalamak için yazarın üzerinde durduğu mekanizmalardan biri olan temel gelir, emek piyasalarının sosyal koruma sistemlerindeki merkeziliğini azaltmak ve refah devleti imkanlarını en kısıtlı olanlara ulaştırarak düzeltmek için başvurulacak araçlardan biri olarak görölmektedir. Yazar, uygulamada sıkıntılı yanları olabileceğini kabul etmekle birlikte emeği bir meta olarak görmekten uzaklaştırmak adına işçilerin çalışma koşulları ve ücret açısından müzakere kapasitesini arttırabilmesi açısından önemli görmektedir. Yazarın temel gelire sunduğu alternatif ise garantili iş modelidir. Buna göre devlet piyasada iş bulamayanlara istihdam sağlayarak bir çeşit garantöre dönüşecektir. Bu modelin, sürdürülebilirliği ve devletin de sıkıntıya girmemesi için çeşitli limitler koyularak uygulanabilmesi ve toplumun bazı kesimindeki işsizler için fayda sağlaması çift taraflı bir getiri olarak düşünülebilir.

Kitapta, devlet tarafından alınması gereken eşitlikçi politika araç gereçleri olarak maaş tavanı, toplu pazarlık, ortak yönetim vasıtasıyla çalışma merkezlerinin demokratikleşmesi ve ticari meta olmaktan çıkarılmasına yönelik kamusal müdahaleler, üretken işlerin korunması, çalışma kooperatifleri, kamunun nitelikli iş yaratması, stratejik sektörlerin agresif bir şekilde ulusallaştırılması, kooperatiflerin büyük ölçekte güçlendirilmesi şeklinde detaylı bir liste sıralanmaktadır (Rendueles, 2024, s.97).

Literatürde, Neo liberal politikaların etkisiyle 1980'lerden 2000'lere sendikalı işçi oranlarının düştüğü gözlenmekte daha az güvencesi olan çalışanların daha kolay kontrol edilebildiği ve sayıca az olan sendikaların, kapitalizmin klasik tehditlerinden biri olan üretimin farklı ülkelere kayabileceği korkusuyla pazarlık gücünü yitirmekte olduğu savunulmaktadır (Stiglitz, 2012, s.37). Buna paralel olarak kitapta maddi eşitliği örgütlemek başlığında, piyasanın meydana çıkardığı eşitsizliğin yanında toplumlardaki bazı kurumlara da zarar verdiğini savunan yazara göre:

“Herhangi bir emek hareketinin cesaretini kırmak için titizlikle tasarlanmış bir toplumsal ortamda yaşıyoruz... Maddi eşitsizlik, özellikle çalışma ilişkileriyle ilintisi bakımından kolektif bir meseledir. Günümüzde eşitsizliğin kaynaklarını kurutmak ancak benzer amaçları kolektif olarak birleştirmek ve potansiyel olarak birbirine karşı menfaatleri – işverenle çalışan, tüketici ile üretici ve farklı çalışma biçimleri arasında- müzakere etmek için yöntemler oluşturmakla mümkündür.” (Rendueles, 2024, s.85).

Maddi eşitliğe ulaşmak adına kitapta desteklenen ve genel kabul gören bir diğer mekanizma da, ülke ekonomilerine yön veren üst sınıfa mensup aktörlerin kamu yararına kullanılacak müşterek vergi sistemlerine daha büyük oranda dahil edilmesi ve zenginler lehine işleyen ve kötüye kullanılan vergi muafiyetlerinin önüne geçilmesidir.

Aşırı Bürokrasinin Eşitliğine Olumsuz Etkisi

Zamanla çıkış noktaları unutulmuş bir çok bürokratik uygulama gün geçtikçe kemikleşmiş ve dini ritüel gibi uygulanır olmuştur. Rendueles, toplumlarımızda var olan bürokratik hastalıkların önemli bir eşitsizlik kaynağı olduğunu ileri sürmekte, işleyişine eşitlikçi mekanizmaları entegre ederek bürokratik seçkinciliğe, bazen mantıklı ve insani olmayan uygulamalara dönüşme eğilimini durdurmanın mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Eşitsizlik

Kitapta tarihin süregelen en büyük eşitsizlik alanı olarak tanımlanabilecek toplumsal cinsiyet eşitliği, istenen eşitliğin sadece fırsat eşitliği olarak anlaşılmadığı, evrensel olarak kabul edildiği yegane toplumsal alan olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra, literatürde kesişimsellik şeklinde adlandırılan, eğitime ulaşma, yeterli gelir elde etme ve toplumda saygı görme gibi alanlar açısından çoklu eşitsizlikten en çok etkilenen dezavantajlı kesimlerden birinin kadınlar olduğunun da altı çizilmektedir. Araştırmalarda, eğitim ve işgücüne katılmada -tüm dünyada geçerli olmamakla birlikte- kadın ve erkekler arasında denge sağlanıyor olsa da yönetim kademelerine ulaşmada kadınların oranlarının halen eşitliğe ters bir tablo sergilediği görülmektedir. Yazar, özellikle bakım emeğinin yüklendiği her eğitim seviyesinden ve her statüden kadının aleyhine işleyen eşitliğin, toplumlarımızın yarısının üzerine haksızca yığıldığımız sorumlulukların gerektiğinde devlet yaptırım ve teşvikleri aracılığıyla hep birlikte yüklenilmesi sonucu sağlanabileceği savunmaktadır.

Eğitime Erişim ve Eşitsizlik, Yaratılan Meritokrasi mi Kanıksatılan Meritokrasi mi?

2000’li yıllardan itibaren tesis edilmeye çalışılan fırsat eşitliğini yetersiz bulan sosyolog, yalnızca bireysel çaba ve başarıyı ödüllendirecek mekanizmaların önündeki erişim engellerini kaldırmanın kısıtlı bir eşitlik sağlayan meritokratik bir eşitlik olduğunu iddia etmektedir. Bu bakış açısından dayandıkları erdemi yozlaştıran meritokratik uygulamalar, toplumun üst sınıfına mensup olanların konumunu yeteneklerine bahşedilmiş bir ödül olarak gösterir ve diğer insanların onların görece daha kolay elde ettikleri imtiyazları meşru kabul etmesine neden olur.

Kitapta eğitim ve eşitsizliğe dair genel kabulün tersine, eğitimin eşitliği sağlayabilecek en önemli araç olduğunu düşünmek yerine toplumun tüm kesimlerinin ulaşabileceği eğitimi tesis etmek için eşitliği bir araç olarak görmek gerektiğine değinilmektedir. Zorunlu eğitim sayesinde çocukların ve gençlerin toplumun başka tabakalarından bireylerle bir araya gelip etkileşime girebilmesi, eğitimi yegane zorunlu evrensel toplumsallaşma aracı haline getirmektedir. Fakat aksine eğitimin temel bileşenleri olan okul ve eğitimci kalitesini, bölgelerin gelir seviyesine entegre eden sistemler eşitsizlik yaratmaktadır.

Bunun yanı sıra, ailelerin sosyal statüsü ve eğitim geçmişi çocukların gelecekteki konumlarını tahmin edilenden fazla etkilediğini iddia eden yazara göre, okullar bu adaletsizliği engellemek için bir şey yapmamakta yani eğitim sınıf atlamak için bir araç olmamaktadır. Çığ şeklinde büyüyen iyi eğitim alamamanın olumsuz etkisi iyi sağlık hizmetine ulaşma, iyi konutlarda yaşama ve hatta iyi beslenme olanaklarına da ulaşamamayı getirmektedir. Buna karşılık aileleri dolayısıyla geçmişten gelen maddi imkanlarını kullananlar kültürel ve sosyal sermayelerini geliştirme fırsatı bulabilmektedir (Gatto, 2018, s.145). Bu sayede daha iyi eğitim ve iş olanaklarına daha kolay ulaşabilmekte bu da varlıklı aileden gelenlerin daha varlıklı bir yaşam sürebilmesi döngüsünü doğurmaktadır. Sonuç olarak müdahale edilmeği sürece, eşitsizlik kalıtımsal bir boyut almaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Toplumsal hayatta tabakaların belirlenme kriteri olarak kullanılan dünyada eşitsizliğin ortaya çıktığı en kilit noktalar olan eğitim ve gelir düzeyi etmenlerinin değiştirilmesine sözde çare olarak gösterilen fırsat eşitliği söylemine karşıt bir manifesto niteliğinde yazdığı kitabında Rendueles, bu sözde çözümün sadece meritokrasiye hizmet ettiğini iddia etmektedir. Özellikle toplumu yöneten ve yönlendirenlerin düşünme yapılarında genele yayılmış eşitlikçi bir ethos olmaksızın tesis ettikleri meritokratik eğitim anlayışının eğitimi daha fazla seçkin bir yapıya entegre ettiğini vurgulamaktadır.

Toplumlarımızdaki en derin eşitsizliklerin miras yoluyla aktarılanlar olduğu tezini destekleyen yazar, alt sınıfa mensup ailelerin çocuklarıyla üst sınıfa mensup ailelerin çocuklarının zorunlu eğitimi yıl bazında aynı alıyor olmalarının eşitlik sağlamadığının, bu iki grubun eğitim kaliteleriyle özellikle yüksek öğrenime devam edebilme imkanlarının ve motivasyonlarının kesinlikle eşit olmadığını altını çizmektedir.

Kitabın güçlü bir yönünü sadece durum tespitine değil çözüm alternatiflerine de odaklanıyor olması oluşturmaktadır. Diğer bir artısı olarak, çözüm alternatiflerini aktarırken objektif bir bakış açısı sergileyerek bu alternatiflerin uygulanmasında yaşanmış kötü tecrübeler ve meydana gelebilecek olası olumsuz etkilere de dikkat çekmesi gösterilebilir.

Kitapta, yönetimlerdeki bürokratik yapıların eşitsizliğin artmasında merkezi mekanizmalardan olduğu vurgulanmakta, özellikle dezavantajlı ve yoksul kişilerin herhangi bir kamusal yardıma ulaşmaya çalışırken kendilerini içinde buldukları bürokratik labirentten kurtarılmaları gerektiği belirtilmektedir. Rendueles, dezavantajlı kesime mensup kişilerin, kendilerini politik katılım anlamında da yetersiz hissedebileceği ve tüm bunların toplumsal huzuru baltalayarak bu bireyleri suça itebileceği konusunda uyarılmaktadır. Bu noktada devletten beklenen bu bireylere yalnızca maddi ve sosyal destek sunması değil temel haklarını kullanmak adına erişimlerini zorlaştıran engelleri tespit edip, ortadan kaldırmaya çalışmasıdır.

Kitabın birey olarak ben neler yapabilirim sorusuna dair kafa yorması dikkat çekici yönlerinden biridir. Sosyal hayatta eşitliğe yakınlaştıracak en önemli adımlardan birinin olumlu toplumsal normları güçlendirmek olduğu, bireylerin birbirlerine güven besleyerek kendi yararlarına olmasına rağmen başkalarına zarar vereceği muhtemel davranışlardan kaçınmaya çalışmasının bir karşılıklılık oluşturacağı ve böylece eşitliği tesis etmeye hizmet edeceği iddia edilmektedir.

Kaynakça

- Gatto, J.T. (2018). *Eğitim bir kitle imha silahı*. M. A. Özkan (Çev.), İstanbul: Edam.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, H. Koçak (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası
- Rendueles, C. (2024). *Fırsat Eşitliğine Karşı Eşitlikçi Bir Bildiri*, S. Doğru (Çev.), İstanbul: İletişim
- Stiglitz J.E (2012). *Eşitsizliğin bedeli*, O. İşler (Çev.), İstanbul: İletişim

Araştırmacı Katkısı: %100